

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 10/1 2021 s. 103-123, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

NIYÂZÎ'NİN VAK'A-I MANSÛR-I HALLÂCÎ ADLI MESNEVİSİ VE MESNEVİNİN ROMAN JAKOBSON'UN BİLDİRİŞİM MODELİ AÇISINDAN İNCELENMESİ*

Kadriye YILMAZ**

Geliş Tarihi: Eylül, 2020

Kabul Tarihi: Ocak, 2021

Öz

İslâm tarihinin efsaneleşen kişiliklerinden Ebü'l-Mugîs el-Hüseyn b. Mansûr el-Beyzâvî (H.224-309/M.858-922) daha yaygın adı ile Hallâc-ı Mansûr'un ilginç hayatı, başlangıçta çeşitli söylencelerde sonrasında Ferîdüddin Attâr (ö.618/1221)'a ait *Tezkiretü'l-evliyâ* (617/1220) ve Attâr'a ait olduğu tartışmalı olan *Cevherü'z-zât* gibi yazılı kaynaklarda geçer. Konu, Türk edebiyatında da ilgi uyandırmış, divan şiirinde mazmun boyutunda, ayrıca çeşitli mesnevilerde hikâye edilmiştir. Bunlardan ilki, on beşinci yüzyıl sonu ile on altıncı yüzyıl başında yaşamış bir Osmanlı şairi olan Niyâzî'ye ait, 1536 tarihli bir mesnevidir. Eserin yurt dışında ve yurt içinde otuz dört nüshası tespit edilmiştir. Bu araştırma, *Arnavutluk Devlet Arşivleri Türkçe Yazmaları Bölümü* numara 41'de kayıtlı geç dönem bir nüsha olan (istinsah tarihi 1308/1890) *Vak'a-i Mansûr-ı Hallâcî* adlı nüshasının tanıtımı, diğer yazmalarla bağının kurulması ve metin tipi ve tekniği bakımından analizini içermektedir. Makalenin sonunda R. Jakobson'un *Bildirişim Modeli*, metne uygulanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Mesnevi, anlatı, Mansûr-nâme, Hallâc-ı Mansûr.

AN ANALYSIS ON NIYÂZÎ'S MASNAVI OF VAK'A-I MANSÛR-I HALLÂCÎ IN TERMS OF THE COMMUNICATION MODEL OF ROMAN JAKOBSON

Abstract

The interesting life of Ebü'l-Mugîs el-Hüseyn b. Mansûr el-Beyzâvî (H.224-309/G.858-922), with his more common name Hallâc-ı Mansûr who is one of the legendary personalities of Islamic history, takes place initially in various myths, then in written sources like *Tezkiretü'l-evliyâ* (617/1220) of Ferîdüddin Attâr (ö.618/1221) and *Cevherü'z-zât* which is controversial that belongs to Attâr or not. The subject has also aroused interest in Turkish literature, and has been narrated as a poetic theme in the divan poetry as well as in various masnavis. The first of these is a masnavi under date of 1536, belonging to Niyâzî, an Ottoman poet who lived in the late fifteenth century and early sixteenth century. Thirty-four copies of the work were determined abroad and domestically. This research involves the presentation of the copy of *Vak'a-i Mansûr-ı Hallâcî*, which is a late copy (date of copy 1308/1890) registered in the Turkish Manuscripts of Albania State Archives, number 41,

* Bu makale, Süleyman Demirel Üniversitesi Bilimsel Araştırma Proje Birimince (BAP) desteklenen (proje no: 4078-YL1-14), *Vaka-ı Hallac-ı Mansur* başlıklı proje kapsamında geliştirilmiştir.

** Doç. Dr.; Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, kadriyeyilmaz@sdu.edu.tr

and also the establishment of the connection with other manuscripts and analysis in terms of text type and technique. At the end of the article, R. Jakobson's Communication Model was applied to the text.

Keywords: Masnavi, narration, Mansûr-nâme, Hallâc-ı Mansûr.

Giriş

Hallâc-ı Mansûr ve “Ene'l-Hak” Söylemi

Hallâc'ı (d. 224/858 - ö. 309/922) üne kavuşturan, onun olağan dışı yaşam öyküsünden çok, “söz”ü kullanmadaki etkileyciliğidir. İdamının sebebi, Bağdat'taki Abbasi karşıtı isyan hareketlerini gerçekleştiren Karmatîlerle (*Daî*) olan ilişkisinde değil, düşüncelerini ifade etmedeki cesaretinde aranmalıdır. Pek çok kimsenin konuşmaktan çekindiği hassas meselelerde ve ortamlarda etkili bir şekilde söz söylemeyi başarabilmiş bir dehadır. Söylediklerini gerçekleştirmeye çalışan inanları yanında, yargılayanları da olmuştur (Massignon, 2006, s. 18).

Louis Massignon'un (1883-1962) uzun yıllar süren titiz çalışmaları sayesinde Hallâc'ın sağlam bir biyografisine sahibiz. Massignon'un tespitlerine göre bugün Hallâc'ın kırk altı eserinden sadece üçüne (*Kitâbü't-Tavâsîn*, *Divân* ve *Ahbârü'l-Hallâc*) ulaşabiliyor (Massignon, 2006, s. 95). Diğer kırk üç kitabı yakılmış olsa da düşüncesinin kilit söylemi olan “enel-Hak” ibaresi hafızalardan silinmemesine yetmiştir¹.

İki kelimeden oluşan bu basit cümlenin mantıkçıların tabiri ile *önermenin* kuruluş bakımından başka cümlelerden pek farkı yoktur. Cümlenin *özne*, *sıfat (yüklem)* ve *bağ*dan oluşan üç unsuru bulunur. Bu bakımdan “Dünya – yuvarlak-tır.” (dünya, *özne*; yuvarlak, *sıfat/yüklem*; -tır ise *bağ*) cümlesi ile aynıdır. Neden bu basit kuruluşlu cümle, bu kadar etkileyicidir? Burada *özne*, *sıfat* ve *bağ* terimlerinin hatırlanmasında fayda vardır (Filizok, 2019a.):

ÖZNE/KONU/MEVZÛ (SUJET)	SIFAT/YÜKLEM/MAHMÛL (ATTRIBUT)	BAĞ (RABİTA) (LIAISON)
----------------------------	-----------------------------------	---------------------------

Özne (konu/mevzû/sujet): Kendisine bir nitelik yüklenendir.

Sıfat (yüklem/mahmûl/attribut): Konuya yüklenen niteliklerdir.

Bağ (rabita/liaison): Konu ile sıfat arasında ilişki kuran fiil unsurudur.

Buna göre “enel-Hak” önermesinin konu/öznesi, bizzat insanın kendisidir. Özne, kendisini nihai bir sıfat/yüklem bağlamaktadır. Burada *özne* ve *yüklem* arasında kurulan ilişki/rabita, gayet nettir. Ancak Mansûr'un, Mutezilî yorumun kabul gördüğü karışık bir dönemde mecazî anlatımda ısrarından dolayı bu ve benzer çarpıcı söylemleriyle idarî ve yargı çevrelerinin tepkisini çektiği, idamına karar verilmesinden anlaşılmaktadır (Bakış, 2010, s. 133).

1. Fars Edebiyatında Hallâc-ı Mansûr Konusu

Hallâc'la ilgili Türkçe edebî eserler, genellikle Fars edebiyatına ve Feridüddin Attâr'a (ö.618/1221) dayandırılır. Bir tabakat kitabı olarak düzenlediği *Tezkiretü'l-Evliyâ*'sında Attâr, Hallâc'ı bir bölümle anar (Feridüddîn Attâr, 1984 s. 616-628). *Cevherü'z-zât* adlı mesnevi, Hallâc'la ilgili Farsça diğer kaynak metindir (Feridüddîn Attâr, 1984, s. 22) ve kendini

¹ Bu sözün detaylı analizi M. Louis Massignon tarafından yapılmıştır (Massignon, 2006, s. 174-186).

vahdet denizine atan bir genç, hikâye edilirken “fenâ” meselesinde Hallâc’la bağ kurulur (Feridüddin Attâr, 1984, s. 22). Zamanla Fars tasavvuf şiirinin en yaygın sembollerinden birine dönüşen (Mojadeddi, 2003, s. 591) Hallâc’a Mevlânâ da *Mesnevî-i Ma’nevî*’sinde göndermelerde bulunur: “*Ene’l-Hak sözü*” (*Ben Hakk’ım*) sözü Mansur’u nurlandırdı. *Firavun’un, ‘Ben Rabb’ım’ demesi küfür oldu* (Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, 2007, s. 169, beyit 310). Mevlânâ hakkındaki menkıbelerden oluşan Eflâkî’nin *Menakıbü’l-ârifin*’inde (1354) Hallâc’ın idamının Peygamberle arasında geçen şu konuşma üzerine gerçekleştiği rivayeti Mevlânâ’nın dilinden nakledilir:

Bir gün Mevlânâ hazretleri bilgiler ve sırlar saçmakta çok hararetlenmişti. Hallâci Mansur’un (Tanrı onun aziz olan sırrını kutlasın) menkıbeleri hakkında bir şeyler söylüyordu. Sonunda: "Mansur’un asılmasına sebep şu idi: Mansur, bir gün "Eğer Muhammed’i elime geçirseydim, muhakkak onun yakasına yapışardım. Miraç gecesinde Tanrı’nın huzuruna çıktığı vakit, yalnız kendi ümmetini düşündü. Niçin bütün insanlar için rahmet dilemedi ve niçin hepsini bana bağışla, demedi de (sadece) müminleri bağışla, dedi" der. Bunun üzerine derhal Mustafa hazretleri (selâm üzerine olsun) temessül ve tecessüd edip kapıdan içeri girdi ve "İşte geldim, bakalım nasıl alacaklı gibi yakama sarılacaksınız, sarılı!" dedi ve: "Biz ne istiyorsak Tanrı’nın emriyle istiyoruz. Kalbimiz onun buyruğunun evidir. Bu ev Tanrı’nın irade ve fermandan başka her şeyden arınmıştır. Eğer hepsi için rahmet isteseydi, hepsi için isterdim; fakat hepsi için değil, yalnız müminler için buyurdu" diye ilâve etti. Mansur: "Borcumu ödemeye hazırım" diye sarığını indirdi. Peygamber: "İlle senin başını isterim, sarığınla razı olmam" dedi. Nihayet ikinci gün o olay vâkı oldu (yani idam edildi.) O da bahane oldu. Mansur darağacında: "Bunun nereden geldiğini ve bunun kimin isteği olduğunu biliyorum; onun isteğinden de yüz çevirmem" dedi. Öylece başını verdi ve âlemin o sırrından yüz çevirmedi (Ahmet Eflakî, 1964, s. 276).

Resim 1: Mansûr'un Bağdat Kapısında Asılış Sahnesi (M. 922)
Mansûr, kırmızı külahlı iki cellat tarafından kolları tutulmuş halde²

2. Türk Edebiyatında Mansûr-nâmeler ve Niyâzî'nin *Mansûr-nâme* Nüshaları

Hallâc, Türk edebiyatında *Mansûr-nâme* olarak adlandırılan bir türü oluşturacak kadar ilgi görmüştür. Bu türün ilk eseri, yazılışı 936/1530'u gösteren bir mesnevi nüshasıdır. Sahaf Adnan Nakiboğlu Bey'in elindeki bu nüshanın ilim âlemine tanıtımı Mustafa Tatcı tarafından gerçekleştirilir. Serlevhadaki başlık, *Hikâye-i Garîbe-i Kutbü'z-zehab Hazret-i Şeyh Mansûr-ı Kâmyâb*'dir (Tatcı, 2016, s. 84, yazmanın ilk sayfasının görüntüsünden alınan ibare). Tatcı, sonundaki şu beyte dayanarak eseri, mahlası "Niyâzî" (ö.914? / 1508?) olan bir şaire dayandırır:

Bu **Nîyâzî** âsinün cürmi delim

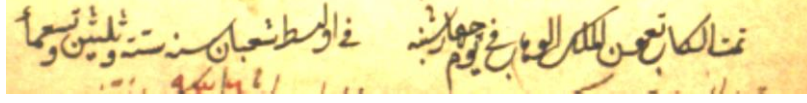
Rahmet idüp yarlıgagıl ey Rahîm (Tatcı, 2016, s. 181, beyit 1061).

Bizim taramalarımız neticesinde bunun dışında aynı tarihli (936/1530) bir başka *Mansûr-nâme* nüshası daha tespit edilmiştir. *Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 6309*'da kayıtlı olan bu nüshanın başlığı *Kitâb-ı Mansûr-nâme* şeklindedir. Sonundaki kayıta hicrî 936'da tamamlandığı belirtilmiştir (Niyâzî 2020):

² *Tercüme-i Sevâkıb-ı Menâkıb*'dan alınan minyatür (New York Morgan Kütüphanesi nüshası).

Tercüme-i Sevâkıb-ı Menâkıb, Abdulvehhab b. Celaleddin Hemedânî'nin (ö.1547) *Sevâkıbu'l-menâkıb* (1540) adlı Farsça eserinin (*Hemedânî'nin bu eseri, Ahmed Eflâkî'nin Farsça kaleme aldığı Menâkıbü'l-ârifin (1354)'in Farsça özetidir*), Mesnevîhan Mahmud Dede tarafından Türkçeye aktarılmış şeklidir. 1590'da Sultan III. Murad'a (saltanatı 1574-1595) takdim edilmiştir. *Tercüme-i Sevâkıb-ı Menâkıb*'in Topkapı Sarayı Müzesi (22 minyatür) ve New York Morgan Kütüphanesi'nde (29 minyatür) bulunan iki nüshası, minyatürleri bakımından değerlidir (Mahmud Dede, 2019).

Resim 2: Mansûr-nâme, Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 6309, bitiş kaydı, vr. 41^b'den

“*Temmetü'l-kitâb bi-avni'l-meliki'l-vehhâb fî yevm-i çehar-şenbih fî evâsıt-ı şa'bân sene sitte ve selasin ve tis'a mie*”³

Tespit ettiğimiz bu ilk nüshada şaire işaret eden bir ibare olmamakla beraber katalogda Mürîdî Aydınî görülmektedir (Niyâzî, 2020).

Bu ve sonraki diğer nüshalardan bazılarının Mürîdî Aydınî'ye (on beşinci asır) atfedilmesi (Taşar, 2017, s. 26) meselesi, Bursalı Mehmed Tahir'in Osmanlı Müellifleri'yle başlar. Aydınî'nin Mansûrnâme-i Hallac adını verdiği bir mesnevisi bulunduğunu; bunun, Niyâzî'nin eserine “nazire” olduğunu bu eserde nakleden ilk odur (Mehmed Tâhir, 1335, s. II/415). Ancak yazmalar incelendiğinde Mürîdî Aydınî adına kayıtlı Mansûr-nâme'lerin Niyâzî'ninkilerle neredeyse aynı oldukları farkedilmiştir (Tatçı, 2003, s. 17). Aydınî'nin üzerinde araştırma yapan Atabey Kılıç'a göre de Mansûr-nâme, iddialar ne olursa olsun muhtevası ve dil özellikleri açısından Mürîdî'nin değil, onunla aynı dönemde yaşamış Niyâzî'nin kabul edilmelidir (Kılıç, 2005, s. 29-30'dan aktaran Tatçı, 2008, s. 64).

Bazı Mansûr-nâme nüshalarının katalog kayıtlarında ise mesnevinin yazarı olarak Niyâzî-i Mısrî (ö. 1105/1694)'nin de isminin yer aldığı görülür. Ancak bu bilgiyi, eserin ilk nüshasının tamamlanış tarihinin Mısrî'nin yaşadığı 17. Yüzyıldan çok öncesini, 936 (1530)'yı göstermesi açıkça çürütür.

Kataloglarda bazı Mansur-nâme nüshalarının Muhammed Çelebî b. Alî'ye (ö.1040/1630) atfedilmiş olması da bir diğer hatadır. Meselâ Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 3685'de kayıtlı bulunan Manzûme-i Hikâye-i Mansûr başlıklı yazma, sondaki bir kaç beyit dışında Niyâzî'nin eseri ile hemen hemen aynıdır. Ancak burada ilk nüshadaki müellifi işaret eden “Niyâzî” isminin geçtiği beyit yer almaz.

Kataloglarda yazar olarak Kâdî Asker Şerîf Mehmed Mollâ Efendî'nin (ö. 1308/1890) de adı geçer (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 1172, 06 Mil Yz A 3912/2, 06 Mil Yz B 766/2). Ayrıca Muhammed Çelebî b. Alî'nin (ö.1040/1630) ismine de tesadüf olunur (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 3685). Bu ve benzer karışıklıklara rağmen Tatçı tarafından bulunan ilk nüshayı ve onun sonunda yer alan mahlas beytindeki ibareyi dikkate aldığımızda mesneviyi, Niyâzî'nin (ö.914 ?/1508 ?) kabul etmek doğru olur.

Nüshaların yazarındaki belirsizlikler eserin adına da yansır. Anlatının; Mansûr-nâme, Menkıbe-i Mansûr, Menâkıb-ı Mansûr, Menâkıb-nâme-i Hallâc-ı Mansûr, Hikâye-i Mansûr, Hikâye-i Şeyh Mansûr, Hikâye-i Mansûr-i Bağdâdî, Hikâyât-i Mansûr-ı Hallâc, Hikâye-i Garîbe-i Kutbu'l-Ârifin Hazret-i Şeyh Mansûr, Manzûme-i Hikâye-i Mansûr, Kitâb-ı Mansûr-ı Şehîd, Dâsitân-ı Hüseyin el-Mansûr el-Bağdâdî, Vak'â-i Mansûr-ı Hallâcî gibi çeşitli adları bulunmaktadır. Kütüphanelerimizde yapılan taramalar sonucunda böyle farklı isimler ve müelliflerle tespit ettiğimiz otuz dört Mansûr-nâme nüshası şunlardır:

³ Bu bitiş cümleleri, Tatçı'nın tanıttığı nüsha ile aynıdır (Tatçı, 2016, s. 182). Benzerliklerinden dolayı eseri, Niyâzî'ye atfetmek doğru olur.

Tablo 1: Mansûr-nâme Nüshaları ve Kütüphane Kayıt Numaraları

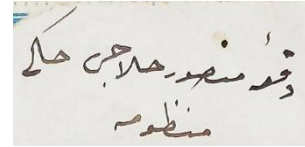
Eser adı	Yazar kaydı	Vr.	Kütüphane no
1 <i>Hikâye-i Garîbe-i Kutbü'z-zeheb Hazret-i Şeyh Mansûr-ı (936/1526)</i>	Niyâzî	-	Adnan Nakipoğlu Nüshası
2 <i>Mansûr-nâme (936/1526)</i>	<i>Mürîdî Aydınî</i>	40	Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 6309
3 <i>Manzûme-i Hikâye-i Mansûr</i>	<i>Muhammed Çelebî b. Ali (ö.1040/1630)</i>	30	Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 3685
4 <i>Menâkıb-ı Mansûr</i>	Niyâzî	50	DTCF Kütüphanesi Mustafa Con A 22
5 -	-	-	DTCF Kütüphanesi H. M. Ozak 1.824
6 -	-	-	DTCF Kütüphanesi İsmail Saib 1.3355
7 -	-	-	DTCF Kütüphanesi 1261 (eksik)
8 <i>Mansûr-nâme</i>	Niyâzî Mısırlı	3a-28a	Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 4866/1
9 <i>Mansûr-nâme</i>	Niyâzî Mısırlı	18b-45a	Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 761/2
10 <i>Mansûr-nâme</i>	Niyâzî Mısırlı	98b-110a	Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 392/5
11 <i>Dâstân-ı Hüseyin el-Mansûr el-Bağdâdî</i>	Niyâzî Mısırlı	19b-30	Cumhurbaşkanlığı Köşkü 06 C.B. 8662 Cumhurbaşkanlığı Koleksiyonu
12 <i>Mansûr-nâme (eksik)</i>	<i>Mürîdî Aydınî</i>	39-51	İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu 34 Ae Manzum 778/2
13 <i>Mansûr-nâme-i Hallâc</i>	<i>Mürîdî Aydınî</i>	1a-31a	Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 9488/1
14 <i>Manzum Hikâye-i Hallâc Mansûr</i>	<i>Mürîdî Aydınî</i>	26	Süleymaniye Ktp. Dârü'l-Mesnevî Bl. 153/1
15 <i>Mansûr-nâme-i Hallâc</i>	<i>Mürîdî Aydınî</i>		Süleymaniye Ktp. H. Reşid Ef. Bl. 96/2
18 <i>Mansûr-nâme</i>	<i>Mürîdî Aydınî</i>		Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi Bl. 3627
16 <i>Mansûr-nâme</i>	Niyâzî Mısırlı	63b-81a	Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi Bl. 3572
17 <i>Mansûr-nâme</i>	Niyâzî Mısırlı	23	Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi Bl. 3584
19 <i>Manzûme-i Bağdâdî Mansûr-i</i>	Niyâzî Mısırlı		Süleymaniye Ktp. Hacı Selim Ağa Hüdaî Efendi Bl. 1486
20 <i>Menâkıb-ı Hüseyin Hallâc-ı Mansûr el-Bağdâdî</i>	Niyâzî Mısırlı		Süleymaniye Ktp. İzmirli İ. Hakkı Bl. 1255
21 <i>Hikâye-i Mansûr-ı Bağdâdî</i>	Derviş Mahmûd Mesnevîhân el-		Süleymaniye Ktp. Hüsnü Paşa Bl. 857/1

		Konevî				
22	<i>Mansûr-nâme</i> (ö.1308/1890) (eksik)	Kâdî Şerîf Mollâ Efendî (ö.1308/1890)	Asker Mehmed	19	Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 1172	
23	<i>Mansûr-nâme</i>	Kâdî Şerîf Mollâ Efendî	Asker Mehmed	90b-108a	Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz B 766/2	
24	<i>Menkibe-i Mansûr</i>	Kâdî Şerîf Mollâ Efendî	Asker Mehmed	60-20a	Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 3912/2	
25	<i>Hikâye-i Mansûr</i>	Niyâzî Mısrî		21	Bayezîd Umumi Ktb. (Zeyil defteri) 677	
26	Hikâyât-ı Hallâc-ı Mansûr	-		21	Bayezîd Umumi Ktb. 9350	
27	<i>Kitâb-ı Mansûr-ı Şehîd</i>	-		-	Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 42 Kon 4179/1	
28	-	-		-	İstanbul Arkeoloji Ktp. 255	
29	-	-		-	Bursa İl Halk Ktp. 4486/1	
30	-	-		-	Ankara Etnografya Müzesi Ktp. 17833	
31	-	-		-	İstanbul Ü. Ktp. 3970	
32	-	-		-	Çorum Hasan Paşa İl Halk Ktp. Yz. 845/3	
33	<i>Hikâye-i Mansûr-i Bağdâdî</i>	-		53	Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Ms.or.oct.2776	
34	<i>Vak'a-i Mansûr-ı Hallâcî Hâkî Manzûme</i>	Mehmed Şerîf b. Alî	Şerîf	30	Arnavutluk Devlet Arşivleri Türkçe Yazmaları 41	

Bu manzum nüshalar dışında eserin, Kâdî Asker Şerîf Mehmed Mollâ Efendî'nin yazar olarak gösterildiği mensur biçimlerine (*Hikâye-i Mansûr* gibi) de rastlandığı söylenmelidir (Şerîf Mehmed, 2019)⁴.

3. Niyâzî'nin Mesnevisinin Vak'a-i Mansûr-ı Hallâcî Başlıklı Arnavutluk Nüshası

Bu yazıda tanıtımını yaptığımız ve esas aldığımız yazma, Tiran'daki Arnavutluk Devlet Arşivleri Türkçe Yazmaları 41'de rastladığımız nüshadır. Dış karton kapakta başlığı Vak'a-i Mansûr-ı Hallâcî Hâkî Manzûme, müstensih Mehmed Şerîf b. Alî ve istinsah tarihi 1308/1890 olarak gösterilir. Nüsha, 30 varaktan ibarettir (Niyâzî, 2019).

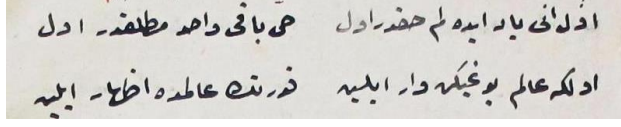

Başı:

Evvel anı yad idelim kim Hakdur ol
Hay Bâkî Vâhid-i Mutlakdur ol
Ol ki âlem yoğiken var eyledi
Kudretin âlemde izhâr eyledi

⁴ *Hikâye-i Mansûr* adındaki küçük hacimli mensur eser (18 yaprak). Kadî Asker Şerîf Mehmed Mollâ Efendî (ö. 1308/1890) adına kayıtlıdır.

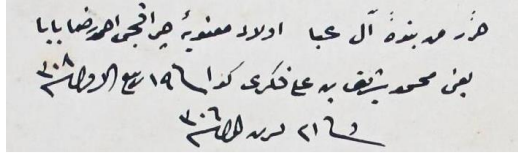
Resim 3: Vak‘â-i Mansûr-ı Hallâcî, Arnavutluk Devlet Arşivleri Türkçe Yazmaları Nu.: 41, vr.2b.

Sonu:

“Hezr min-bende-i âl-i abâ evlâd-ı ma‘neviye-i Çırakçı Ahmed Rızâ Baba ya‘ni Muhammed Şerîf bin Alî fikri gedâ fi 19 Rebiü‘l-evvel 1308 ve fi 21 Teşrin-i evvel 1306”

Resim 4: Vak‘â-i Mansûr-ı Hallâcî, Arnavutluk Devlet Arşivleri Türkçe Yazmaları Nu.: 41, vr. 30b.

İncelediğimiz bu nüshasının sonunda yer alan şu beytinde eserin müellifi Niyâzî olarak geçer:

Bu Nîyâzîdir bîhak dergâhına

Yârî kıl âsân ola dergâh ana (Niyâzî, 1308, vr. 30b, b.950).

Fâilâtün Fâilâtün Fâilün vezninde yazılmış olup dokuz yüz elli dört beyitten meydana gelmektedir. Mesnevinin başında tevhid ve na‘t bulunur (ilk on beyit). Bundan sonra “aşk” kavramının anlatımı yer alır. Bundan sonra Mansûr’un hikâyesine geçilir (39. beyit):

Cân kulağın dut sözün esrârına

Bilesin kim söz nedür esrârı ne

Dinle âşıklar hâlinden birini

Anlayasın hâlini tedbirini

Varıdı Mansûr-ı Bağdâdî meğer

Her ‘ulûmı taşımışıdı muteber (b. 39, 40, 41).

Hikâyede Mansûr’un ailesi, doğumu, gençliği, hocaları, on yıl süren Hindistan, Türkistan vd. seyahatleri gibi hayatının ilk evrelerine ait olaylar anlatılır. Yaşlı Mansûr’un hayatının sonunda yaşadıklarına yer verilir.

Olaylar diyalogla başlatılır. Hallâc’ın bir gece rüyasında Tanrı ile konuşması; Tanrı’nın Mansûr’a kendisine duyulan gerçek aşkın nasıl sonuçlanacağını açıklamasının ardından Hz. Muhammed’le konuşması, başlangıç diyaloglarıdır. Bu yüksek ve çarpıcı başlangıç kesiti, Mansûr’un “enel-Hak” deyişiyle sonlandırılır. Hikâyedeki kurmacaya göre Mansûr, ene’l-Hak sözünü daha önce değil (daha gençken Cüneyd-i Bağdâdî ile tartışmaları sırasında ya da Tavasın adlı kitabında) yaşlılığında söylemiş ve ölüm sebebi bu sözü açık etmesi üzerine gerçekleşmiştir. Sonraki kesitler (recits), Mansûr’un dillendirmiş olduğu “enel-Hak” sözü ekseninde geliştirilecek ve Mansûr’un bu sözü söylemesinin doğruluğunu bir takım kişi ve çevrelere savunma çabaları hikâye edilecektir.

Mesnevinin başında ene'l-Hak sözü öncesinde yer alan Tanrı-Mansûr diyalogunu günümüz alfabesi ile aynen alıntılıyoruz⁵:

Âlem-i rü'yâda ol cân-ı cihân
Hak Ta'âlâ Hazretin görür ayân

Aydur: *Ey kalmışlara feryâd-res*
Dergehin hûnında canım bir mekes

Kalmışım hayretde ben müflis-gedâ
Hâcetimi sen kabûl it ey Hudâ

Dilerim gönlümde mihmân olasın
Rahm idüben cânıma cân olasın

Bir nefes bu bendeni şâd idesin
Hem bu vîrân gönlüm âbâd idesin

Didi Mansûr'a Hudâ-yı Lem-yezel:
İş bu hâle var mıdır sende mahâl

Gönlün evinde ne var mihmân için
Kim ziyâfet kılasın cânân için

Didi Mansûr: *Ey Hudâvend-i cihân*
Sana her gizli ayân-ender-ayân

Ben kulun bâbında müflis çâkerim
Lîk senden gayrıdan el çekerim

Ger seni gönlümde mihmân ideyim
Yoluna terk-i ser ü cân ideyim

Cândan özge nesne yokdur yâ İlâh
Lutfun-ıla kıl kabûl ey pâdişâh

Hak Ta'âlâ didi: *Ey Mansûr eğer*
Kılırsan baş u cânından güzer

Gönlün evinde sana mihmân olam
Şöyle kim cânın içinde cân olam

Ger ziyâfet kılur isen cânını
Bil ki hoşnûd eyledin mihmânını

⁵ Metin alıntılarındaki imlâ ve noktalama işaretleri (iki nokta üst üste, italik yazı, koyu punto gibi) Arap alfabeli nüshada yoktur; buraya alınırken tarafımızdan tasarrufta bulunulmuştur.

*Bana âşık olsa zirâ bir kişi
Terk-i cân itmek gerek anın iři*

*Bana âşık olanı öldürirem
Cümle halkı ana güldirirem*

*Pâre pâre toğradırım cismini
Mahv iderim resmini vü cismini*

*Yine ben olurum çün bahâ
Hazretim kim ire buldı safâ*

*Âşık isen seni şöyle kıluram
Kimse bilmez hikmetim ben bilürem*

Didi Mansûr: *Ey Hudâ fermân senin
Cismimi sad-pâre kıldır cân senin*

*Hazret'inden hâşâ kim yüz döndürürem
Her ne kim itsen gerek baş indürürem*

*Komuşum yolunda cân u başımı
Toprağa döksünler ey Hak kanımı*

Hak Ta'âlâ didi: *Çün geldin bana
Ben dahi gönlünde mihmânım sana*

*Çünkü sen varlığın kıldın akın
Sana ben senden yakın oldum yakın*

*Uş seni bir cur'adan mest eyleyim
Nitelikten kurtarıp hest eyleyim*

*Sana erişe Habîb'im Mustafâ
Bulasın andan sürûr ile safâ*

*Ağzı yarından anın nûş idesin
Kendini ol dem ferâmuş idesin*

*Ben sen olam sen ben olasın bu dem
Sana bir ola vücûd ile 'adem (Niyâzî, 1308, vr. 3b-4b, b.50-77).*

4. Vak'a-i Mansûr-ı Hallâcî'nin Metin Tipi ve Hikâye Tekniği

Mesnevîde Mansûr'un sihirbazlıkla suçlanması, zindana atılışı, halifenin ve ricâlin çabalarına rağmen görüşlerinden vazgeçmeyişi, bunun üzerine ölümü için fetvanın çıkarılışı,

asılsı, yakılıp küllerinin Dicle'ye savrulması, ölümünden sonra yaşanan olağan dışı vakalar sırasıyla hikâye edilir. Bununla birlikte bu yüksek gerilimli olaylardan çok daha fazla metni çarpıcı kılan şey, kahramanların konuşları ve bu konuşmaların dialektiğe dayanmasıdır. Mansûr, devletin ileri gelenleriyle, hocalarıyla, arkadaşlarıyla, hatta bilinmeyen bir âlemde hikâyeye dahil edilen *gayb eriyle* dahi konuşturulur. Onları, sözlerine, daha doğrusu herkesin kavrayamayacağı bir sözü söylemenin doğruluğuna ikna etmeye çabalar. Hapse girmeden halife ve devlet ricali ile gerçekleştirdiği konuşmaları, hâpiste ise ziyaretine gelen Cüneyd-i Bağdadî, Şibli ve gayb eri ile gerçekleştirdiği konuşmalar (Niyâzî, 1308, b. 292-327, 343-391, 428-492), onun inandırma gayretini içeren birer münazara örneği kabul edilmelidir. Bunlardan Halife (Muktedir-Billâh)'yle yaptığı konuşma şöyledir:

Didi Mansûr'a Halife: *Ey ulu*

Ey vilâyet tahtı üzre bahtlu

Aklını cem eyle ey cân-ı cihân

Perde içre kıl bu esrârı nihân

Gel Ene'l-Hak sırrını fâş eyleme

Sen bu hvânı âleme aş eyleme

İlm içinde 'âlim-i Rabbânî'sin

Şöyle kim cân tahtının sultânısın

İmdi bu da 'vâ size lâyük değil

Bu sözün mefhûmı hem bayık değil

Pes bu esrârı gerek ketm idesin

Bu aradan sözüümüz hatm idesin

Didi Mansûr: *Ey Halife geçmezem*

Ben bu söz üzre dururam geçmezem

Toldı çü Hak'dan içim taşım benim

Aşk meydânındadır başım benim

Gördüm anı doldı gönlüm nûr ile

N'eylerem bu sûreti Mansûr ile

Pes ene'l-Hak savtını terk itmezem

İş bu meydânda dururum gitmezem

Çünkü Hak'dan oldı benim hâletim

Gitdi fırkat irdi rûz-ı vuslatım

Her neye kim bakarm Hak görünür

Gayrı yokdur zât-ı mutlak görünür

*Sabrımı yağmaladı ol Hak benim
Takatim tak oldu uş mutlak benim*

*Şöyle toldum vahdetin deryâsına
Bakmazam bu ikilik kavgâsına*

*Bî-nişânı buldum oldum bî-nişân
Ol ben oldum ben olam ol bil ayân (Niyâzî, 1308, vr. 5b-6a, b.116-130) ⁶*

Hikâyeye dâhil edilen Hocası Cüneyd, gerçek hayatında savunduğu tasavvuf anlayışına uygun biçimde sahv ve akıl anlayışı doğrultusunda Mansûr'a karşıt olarak konuşurur:

Lutf-ıla ol [Cüneyd] virdi Mansûr'a selâm
Didi Mansûr'a: Bozuldı bu nizâm

Zâhir eyledin ene'l-Hak sırrını
Münteşir kıldun bu vahdet sırrını

Va'z-ı esrar eyledün nâ-mahreme
Düşdi âlem-i halka bu zemzeme

İttifâk eylediler pîr cevân
Ki seni ihrâk iderler bu zamân

Sâkin olmadun ene'l-Hak söyledün
Gevheri nâdâna isrâf eyledün

Kim iriserdür bu remzin gavrına
Kim kadem urdı bu sırrun tavrına

Geldi cümle âlem-i evliyâ
Hak yolında gûş itdi bî-riyâ

Hiç birisi keşf-i esrâr itmedi
Âlem birini zâr itmedi

...

Sen dahı lutf eylegil ey kâinât
Bu ene'l-hak vechine ur bir nikâb

Sözümüz reddeyleme ey cânumuz
Biz kuluz sensin bizim sultânımız

Didi Mansûr ana: Ey cân-ı cihân
Bahr-i zâta düşdüm oldum nihân

⁶ Beyitler, Tatcı, 2008, s. 94-95'te de bazı ufak değişikliklerle yer almaktadır.

Cânum ol deryâyâ gark olmuş durur
Ben tolindum cümle ol kalmış durur

Kendi derdine ene'l-Hak söyleyen
Halka hep hâlini ma'lûm eyleyen

Bende benlik kalmadı bilgil ayân
İş bu dilden söyleyen oldur zebân

Söyleyen ma'nâ durur sûret değil
Mavh olan sûret durur sîret değil

Bend-i sûretde esîr olsa kişi
Olmaya bu ma'nâda asâyîşi

Sûret ehli ma'nâ yüzün görmeye
Ehl-i ma'nâ Hakk'a yüz döndürmeye

Kim ki ma'nâdan haberdâr olmadı
Ol durur kim ehl-i didâr olmadı

Her ki sûret âleminden geçmedi
Ol bekâ peymânesinden içmedi

Hakk'a nâzır olmasa ger cân gözi
Dilde tekrâr olamaz cânân gözi

Gel bekâ istersen imdi ol fenâ
Cân gözi uykusundan uyana

Kim sekâhum Rabbühüm hamrın içe
Lâ-cerem ol cân u başından geçe

Var esîr olma bu sûret kaydına
Âşıkun sûret evinde kaydı ne

Pûşîş itme hırka-i sâlûsını
'Aşka tebdîl eyle gel nâmusını

Nefsini bende giriftâr eyleme
Bu fenâ nakdiyle bâzâr eyleme

...

Uş melâz melcem Hak'dur benüm
Cümle sözüm Hakk-ı mutlakdır benüm

Cân-ıla baş oynaram bu arsada
Bana dūzahdır bu cān-ı müfside

Ben bu meydân içre gerçek âşıkam
Pes ene'l-Hak söylerisem sâdıkam (Niyâzî, 1308, vr. 11a-12a, b.292-325)⁷.

Bu konuşmalar da göstermektedir ki mesnevîdeki tahkiye, diyaloglarla desteklenmiştir ve metin tipi olarak mesnevî, ispatlama (argumentation) unsurları içerir (Filizok, 2019d). Kaynaklarda işaret edilen metnin, “akıl-aşk” karşıtlığına dayandığı görüşü (Tatçı, 2008, s. 73) haklı olmakla birlikte metinde bundan çok daha güçlü olan karşıtlık, bir gerçeği söylemenin doğruluğu-yanlılığı kabul edilmelidir. Hikâyenin asıl önermesi, Mansûr’un gerçeğini açıklamasına (aşk), çevresindekilerin karşı çıkması (aklı temsil eden) ve Mansûr’un onları, bu söylemesinin doğruluğuna söylemiyle inandırma, ispatlama çabasıdır. Bu bakımdan metin, akıl ve aşkın dışında ve üstünde güçlü bir karşıtlık taşır ve Mansûr, metinde âşık kimliği kadar sözü kullanma ve ikna tarafı ile de öne çıkar.

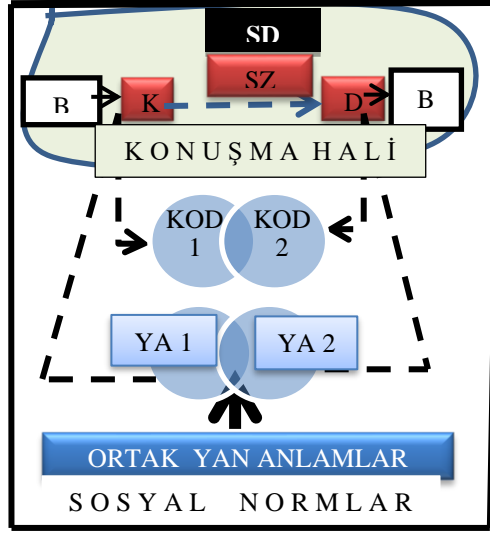
5. Roman Jakobson’un İletişim Modeline Göre *Vak’a-i Mansûr-ı Hallâcî*

Eser, Roman Jakobson tarafından geliştirilen *Bildirişim Modeli ve Dil ile Bildirişimin Temel Elementleri* açısından incelendiğinde metindeki ikna ve anlaşılama sebepleri daha net kavranır. R. Jakobson’a göre *dil aracılığıyla yazılı/sözlü bir bildirişimde verici* (émetteur), *alıcı* (récepteur), *nesne* (réferent), *mesaj*, *kanal* ve *kod*’dan oluşan altı temel element rol alır. *Verici*, konuşan/yazan, mesajı yani haberi veren *alıcı*, mesajı alan, dinleyen yahut okuyandır. *Nesne*, sözü edilen varlıktır. *Mesaj*, verici tarafından ifade edilen önerme, vericinin alıcıya gönderdiği haber yahut bilgidir. *Kanal*, metni yahut mesajı taşıyan maddi ve fiziksel araçtır. Konuşmada ses, yazıda kağıt gibi. *Kod*, verici ile alıcının her ikisi tarafından bilinen ortak dildir. Diller, birer kodlama, şifreleme sistemidir. Bu şifreleri bilenler, aralarında anlaşılabilir. Verici ve alıcının bir dili bilme düzeyleri arasında farklar olabilir (Filizok, 2019b). Konuşucu ile dinleyicinin kod deposunda ortak olan ve olmayan kodlar bulunur. İletişim, ortak kodlar yardımıyla gerçekleşir.

Dilin değişmeyen unsurları olan kodlar yanında *sosyal normlar*, *konuşma hali*, *şahıslar*, *konuşma zamanı ve yeri* gibi değişen unsurlar da iletişimi etkiler. Ayrıca kodları oluşturan kelimelerin temel anlamının (denotation) yanında *yan anlamının* (connotation) etkisi üzerinde de düşünülmalıdır. Temel anlamlı kelimeler, *bireysel*, *toplumsal*, *tabii sebeplerle* yan anlamlar kazanırlar. Yan anlamlar, toplumsal kodlamalara bağlı olabildiği gibi kişisel kodlamalara da bağlı oluşurlar. Yan anlamlar da konuşucu-dinleyici açısından ortak olan yan anlamlar ve ortak olmayan yan anlamlar diye ayrılırlar. Konuşucu ve dinleyicinin yan anlam depolarının kesişim kümesi, dil ile iletişimin gerçekleşmesine imkan sağlar. Yan anlamlar konuşmacıların içinde buldukları *sosyal duruma*, *ruhî şartlara* ve *bağlama göre* de yeni değerler kazanır. Ayrıca *konuşanların ruhî durumu*, *konuşmanın yapıldığı yer ve zaman* gibi *konuşma haline bağlı unsurlar* da iletişimi etkiler. Buna göre şöyle bir tablo oluşur (Filizok, 2019c)⁸:

⁷ Beyitler, Tatçı, 2008, s. 112-114’te de bazı ufak değişikliklerle yer almaktadır.

⁸ **K**: konuşan, **D**: dinleyici, **SD**: ses dalgaları, **SZ**: söz dizimi, **YA**: yan anlam terimleri için kullanılmıştır.

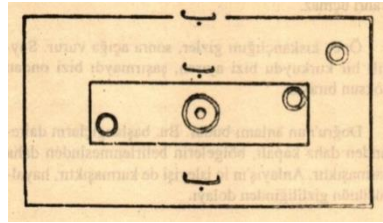
İletişim modeli bakımından *Mansûr-nâme* incelendiğinde Hallâc (verici/konuşan)'ın sözlerinin, (mesaj) anlaşılmasının sebebi (anlam belirsizliği), dönemindeki ve sonrasındaki muhataplarının (alıcı/dinleyici), kod kümelerinin kesişmemesidir. Hallâc, daha çok yan anlamlar üzerinden konuşmayı tercih etmiştir. Onun yan anlamları (YA 1), dinleyicinin yan anlamları (YA 2) ile ortak kesişim kümesi oluşturmamaktadır. Alıcı ve vericinin yan anlamlarını etkileyen sosyal normların farklılığı ve dönemindeki durum ve konuşma şartları (konuşma hali) da Hallâc ve onu dinleyenlerin arasındaki iletişimin gerçekleşmesine engel teşkil etmiştir. Hallâc'ın, seçtiği dil kodu (burada tasavvufî söylem) onun anlaşılmasını engelleyen üst bir dildir.

Hallâc'ın, dilsel iletişimde dinleyici kitlesini sınırlamasını bu hikâyenin dışında aslında kendi eserlerinde de görmek mümkündür. *Tavasın*⁹ adlı eserinde bu kapalılık¹⁰ çok belirginleşir. Aşağıdaki bölüm, bu eserden bir örnek olması için aynen alınmıştır:

IV.

DAİRE ÜZERİNE

TA-SİN

Birinci kapı, Doğru'nun (9) dairesine ulaşan kimseyi simgeler. İkinci kapı, oraya ulaşan, ama girdikten sonra kapalı bir kapıyla karşılaşan kişiyi simgeler. Üçüncü kapı ise, Doğru'nun Doğruluk çölünde yolunu yitiren kişiyi simgeler.

⁹ Adını, Şuarâ, Neml ve Kasas sûrelerinin başlangıcındaki "tâ" ve "sîn" harflerinden alan eser, her biri birkaç sayfalık on bir bölümden (*sirâc, fehm, safâ, dâire, nokta, ezel ve iltibâs, meşiet, tevhid, esrâr, tenzih, mârifet*) oluşur (Hallac-ı Mansur, 2012; Öztürk, 2012, s. II/189-252).

¹⁰ Anlamı kapalı sözcükler *hafî, müşkil, mücmel, müteşâbih* olarak sıralanır (Abdülkerîm Zeydân. 1979, s. 455-466).

Kim ki daireye girer, Doğru'dan uzak düşer; çünkü yol kapatılmıştır; arayan geri döner. Yukarıdaki nokta, onun gayretini simgeler. En alttaki nokta, arayanın, harekete başlamış olduğu noktaya geri dönüşünü simgeler; ortadaki nokta ise, şaşkınlığıdır.

En içteki dairenin kapısı yoktur; onun merkezi olan nokta, Doğru'dur.

Doğru, görünen ve görünmeyen herşeyi kapsar, biçimleri hoş görmez.

Burada neyi belirttiğimi anlamak istiyorsan “dört kuş al ve onları kendine çevir” (Bakara; 260). Çünkü Tanrı uçmaz (Hallac-ı Mansur, 2012, s. 27-28).

Sonuç

Hallâc-ı Mansûr, Bağdat'ta feci şekildeki ölümünün ardından anlatılar, tasavvuf ve Arap, Fars, Türk, Hindu ve Malezyalı şairlerin şiirleri vasıtasıyla yaşatılmaya devam etmiştir. Fars edebiyatında daha çok Attâr üzerinden tanınan Hallâc, Türk edebiyatında ise Mansûr-nâme türünü oluşturacak ölçüde değer görmüştür. Bu çalışma on beşinci yüzyılda Niyâzî adlı bir saire ait olan, mesnevi formunda yazılmış Mansûr-nâme (Hikâye-i Garîbe-i Kutbû'z-zeheb Hazret-i Şeyh Mansûr-ı Kâmyâb başlıklı) ile onun Tiran'da Arnavutluk Devlet Arşivleri Türkçe Yazmaları Nu.: 41'de tespit ettiğimiz geç dönem bir nüshası (Vak'a-i Mansûr-ı Hallâci) üzerinden ilerletilmiştir. İncelememizde mesnevinin diğer nüshalarının bilgilerine ise tablo hâlinde yer verilmiştir.

Nüshalara ve kayıtlarına bakıldığında mesnevinin şairi ile ilgili bazı tereddütler yaşandığı tespit edilmiştir. Metin, kaynaklarda Niyâzî-i Mısrî (17. yüzyıl), Müridî Aydınî (15. yüzyıl), Muhammed Çelebi b. Ali (17. yüzyıl), Kâdî Asker Şerîf Mehmed Mollâ Efendî (19. yüzyıl) gibi birbirinden farklı şairlere atfedilmektedir. İlk nüshanın sonundaki Bu Niyâzî âsinün cürmi delim / Rahmet idüp yarlıgagıl ey Rahîm beytine dayanılarak eserin, 15. yüzyıldaki Niyâzî'ye ait olduğu kabul edilmiştir. Nitekim incelememizde kullandığımız Arnavutluk nüshası da aynı şekilde ve aynı şair adı ile sonlandırılmaktadır.

Mesnevinin nüshaları ile ilgili bu türden tespitlerin dışında esas aldığımız nüshanın hikâye özelliklerine yer verilmiş, tahkiye tekniği üzerinde durulmuştur. Burada metindeki diyaloglara dikkat çekilmiş ve bu diyalolardaki önermelerden diyalektik söylem içeren münazara örneklerine yer verilmiştir. Mesnevinin metin tipi olarak tahkiye metni olmakla birlikte ispatlama (argumentation) metin tipi olarak da değerlendirilebileceği ortaya konulmuştur.

Sonuçta metnin, Hallâc'ın yaşamındaki keramet ve olağan üstülükler veya trajik ölümü ile değil, “söz”ü çekinmeden kullanması ve çarpıcılığı açısından da değerlendirilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. Niyâzî'nin bu mesnevisini, Hallâc karakterinin söz ve iknâ yeteneğini öne çıkaran bir metin olarak kabul etmek doğru olacaktır. İncelemede Hallâc'ın, tasavvufî söylemine dikkat çekilmiş ancak söyleminin kapalılığı sebebi ile herkes tarafından anlaşılmadığı bu mesnevi ile de kendini açıklayan bir Hallâc kurgulandığına işaret edilmiştir. Yazının sonunda yer verilen R. Jakobson'un iletişim modeli ile Hallâc'ın dil kodlarının neden bazı alıcılar tarafından çözümlenemediği anlaşılmaya çalışılmıştır.

Kısaca on beşinci yüzyılda Niyâzî adlı bir Osmanlı şairine ait olan mesnevi, Hallâc'ın onuncu yüzyılda dile getirdiği “ene'l-Hak” önermesinin (compétence), kurgu içinde açıklandığı (performance) bir metin olarak düşünülmelidir. Bu önermenin doğruluğu, Hallâc karakteri ve karşıtları (diyalekt) üzerinden ve karşılıklı konuşmaları vasıtasıyla gerçekleştirildiği için canlı ve dikkat çekicidir. Metinde Niyâzî, Hallâc'ın doğruluk (H/hak) söyleminin yanında, H/hakkı söylemesinin haklılığını hikâyeleştirerek mesnevi formu içinde Hallâc karakterinin dilinden bize sunar.

Kaynaklar

- Abdülkerîm Zeydân (1979). *Fıkıh usûlü*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Ahmet Eflâkî (1964). *Âriflerin menkıbeleri*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Ateş, S. (1993). Cüneyd-i Bağdâdî. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 8, 119-121.
- Cebecioğlu, E. (1988). Hallac-ı Mansur. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXX, 329-350.
- Ferîdüddîn Attâr (1984). *Tezkiretü'l-Evliya*. Bursa: İlim ve Kültür Yayınları.
- Gürer, D. (2010). Şibli, Ebû Bekir. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 39, 125-126.
- Hallac-ı Mansur (2012). *Tavasın 'Enel Hak'*. İstanbul: Mezopotamya Kitaplığı.
- Mehmed Tâhir (Bursalı). *Osmanlı Müellifleri*, II, İstanbul 1335.
- Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî (2007). *Mesnevî-i Şerîf*. Ankara: Timaş Yayınları.
- Massignon, M. L. (2006). *İslam'ın mistik şehidi Hallâc-ı Mansûr'un çilesi*. İstanbul: Ardıç Yayınları.
- Mojadeddi, J. (2003). Hallâj, Abu'l-Moğîṭ Hosayn. *Encyclopaedia Iranica*, 2003, XI/6, s. 589-592, <http://www.iranicaonline.org/articles/hallaj-1>
- Niyâzî (1308). *Vakâyi-i Hallâc Mansur*. Arnavutluk Devlet Arşivleri Türkçe Yazmaları Bölümü nu: 41.
- Öztürk, Y. N. (2012). *Enel Hak isyanı Hallâc-ı Mansûr*, I-II, İstanbul: Yeni Boyut Yayınları.
- Schimmel, A. M. (2009). *Hallac "Kurtarın Beni Tanrı'dan"*. İstanbul: Pan Yayınları.
- Sunar, C. (1978). *Ana hatlariyle İslâm tasavvufu tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Taşar, Y. (2017). *Mürîdî Aydınî'nin Mansûr-nâme'si ve Mansûr-nâme'deki tasavvuf öğretisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Tatçı, M. (1994). *Mansûr-nâme - Niyâzî*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Tatçı, M. (2008). *Niyâzî-i Kadîm Hallâc-ı Mansûr Menâkıbnâmesi*. İstanbul: H Yayınları.
- Tatçı, M. (2016). *Niyâzî-i Kadîm Hallâc-ı Mansûr Menâkıbnâmesi*. İstanbul: H. Yayınları.
- Tatçı M. (2003). Mansurnâme. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 28, 17-18.

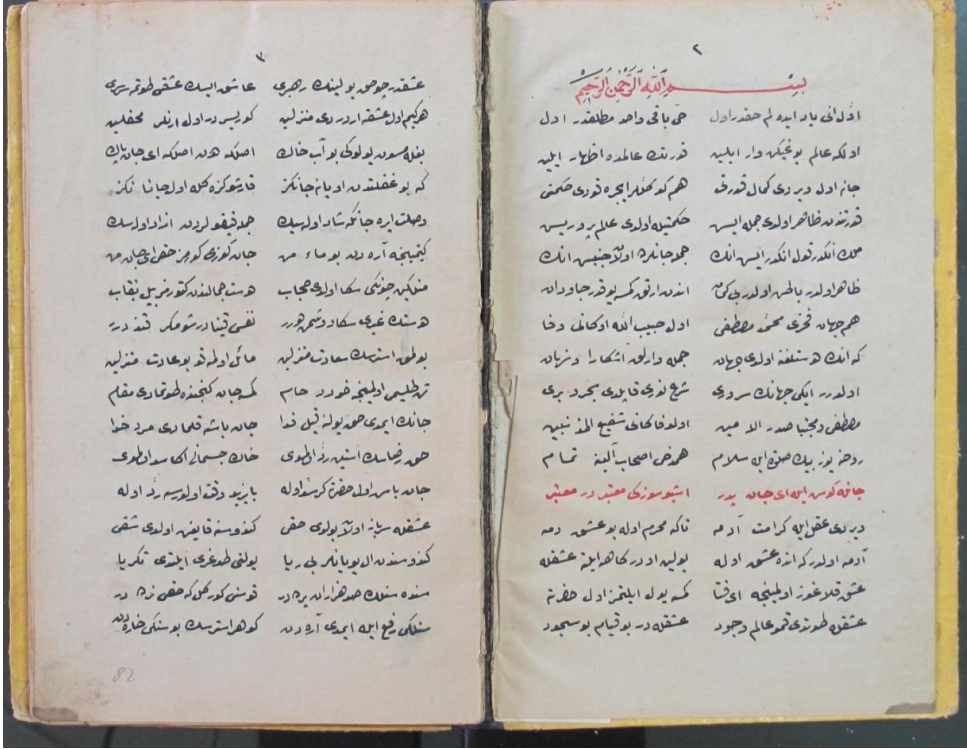
Elektronik Kaynaklar

- Filizok, R. (2019a). “Mantık bilimi, dil bilgisi ve anlam biliminde cümle”. <http://www.ege-edebiyat.org/modules.php?name=News&file=article&sid=455>
- Filizok, R. (2019b). “Roman Jakobson'un Bildirişim Modeli: Dil ile Bildirişimin (Communication) Temel Elementleri”. <http://www.ege-edebiyat.org/wp/?p=679&>

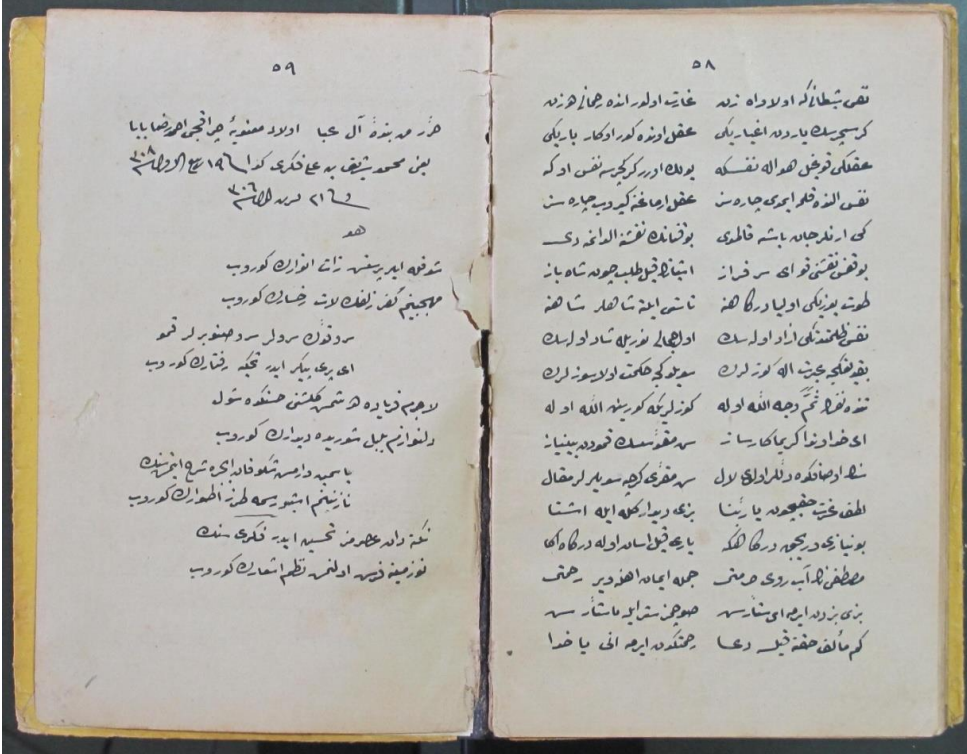
- Filizok, R. (2019c). “Modern dilbilime giriş Dil İle İletişim Modeli-II”. <http://www.ege-edebiyat.org/wp/?p=2270>
- Filizok, R. (2019d). “Metin tiplerini tanıyalım”. <http://www.ege-edebiyat.org/modules.php?name=News&file=article&sid=390>
- Niyâzî (2019). *Vak‘â-i Mansûr-ı Hallâcî*. <http://yazmalar.gov.tr/eser/vakayi-i-hallac-mansur/87213>
- Şerîf Mehmed (2019). *Hikâye-i Mansûr*. Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu Nu: 06 Mil Yz A. 1841. <http://yazmalar.gov.tr/eser/hikaye-i-mans%C3%BB/138387>
- Mahmud Dede (2019). *Tercüme-i Sevâkıb-ı Menâkıb*. <https://www.themorgan.org/collection/treasures-of-islamic-manuscript-painting/45#overlay-context=collection/treasures-of-islamic-manuscript-painting/45>
- Niyâzî (2020). *Kitâb-ı Mansûr-nâme*. Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 6309. <http://yazmalar.gov.tr/eser/mans%C3%BB-name/131970>

Vak'â-i Mansûr-ı Hallâcî'nin ilk ve son sayfalarının görselleri:

Resim 5: *Vak'â-i Mansûr-ı Hallâcî*.
Arnavutluk Devlet Arşivleri Türkçe Yazmaları Bl. Nu.: 41. 2^b-3^a.

Resim 6: *Vak'â-i Mansûr-ı Hallâcî*.
Arnavutluk Devlet Arşivleri Türkçe Yazmaları Bl. Nu.: 41. 29^b.

Extended Abstract

Hallâc-ı Mansûr (H.224-309 / G.858-922) is a Sufi of Persian and Zoroastrian origin, who has aroused interest in his period and after with his real life story and passionate teaching. In line with the decision made by the Abbasid caliph Muktedirbillah, he was first whipped in Baghdad's district called Bâbüttâk on March 26, 922 and then executed by cutting his nose, arms, feet and head. His head was erected on the bridge over the Tigris, his body was burned and his ashes were thrown into the waters of the Tigris, then his head, which was sent to Khorasan, was displayed on the streets. However, he continued to be kept alive in memories with the myths and legends. By the 13th century, he became one of the main symbols of Islamic mysticism, representing the separation and integration of man with God and the suffering and martyrdom he suffered for this cause. This "mystical martyr" attracted the attention of poets and writers besides Sufis and became the subject of written works [in a part of *Attar's Tezkiretü'l-evliya* (w.1220)] for the first time in Persian literature. In Turkish literature, it is seen that apart from the references made in poems, he also became the subject of individual works. The reason for this interest is that in the real life of Hallâc-ı Mansûr, he traveled through Kirman, Sistan, Khorasan, Tâlekân, Ma wara'un-nahr, Turkistan, Maçin, Turfan and Kashmir, and the impact of his passionate sermons given there and the pioneer of the movement that enabled Turks to enter Islam.

He was valued enough to constitute a literary genre that directly includes his life, called *Mansûr-nâme* in Turkish literature. This study was carried out on *Mansûr-nâme* (entitled as *Hikâye-i Garîbe-i Kutbü'z-zehab Hazret-i Şeyh Mansûr-ı Kâmyâb*) written in mesnevi form, belonging to a poet named Niyâzî in the fifteenth century, and also its late-period copy (*Vak'a-i Mansûr-ı Hallâcî*, 1890) which we determined in Albanian State Archives Turkish manuscripts in Tiran, No. 41. In our review, the information of other copies of the mesnevi is also presented in the form of a table.

The article which is followed by an Introduction titled *Hallâc-ı Mansûr* and "*Ene'l-Hak*" *Discourse*, is organized in five subsections, including 1. *The Subject of Hallâc-ı Mansûr in Persian Literature*, 2. *Mansûr-nâmes in Turkish Literature and Copies of Niyâzî's Mansûr-nâme*, 3. *Albanian Copy of Niyâzî's Mesnevi titled Vak'a-i Mansûr-ı Hallâcî*, 4. *Vak'a-i Mansûr-ı Hallâcî's Text Type and Story Technique*, 5. *According to Roman Jakobson's Communication Model Vak'a-i Mansûr-ı Hallâcî*, and the Conclusion.

In the Introduction and the first chapter, *The Subject of Hallâc-ı Mansûr in Persian Literature*, the real life and general framework of Hallâc-ı Mansûr were mentioned, in the following chapters, the introduction of the manuscript in Albania titled *Vak'a-i Mansûr-ı Hallâcî* was included and it was linked with other manuscripts. By looking at the available copy and other copies and catalog records, errors and confusion about the poet were pointed out in these and other copies of the mesnevi.

Mansûr-nâme, was attributed to different poets like Niyâzî-i Mısırî (17th century), Mürîdî Aydınî (15th century), Muhammed Çelebi b. Ali (17th century), Kâdî Asker Şerîf Mehmed Mollâ Efendî (19th century) in sources. The completion of the first copy is in 936/1530. The presentation of this copy which is the earliest date copy in the hands of Sahaf Adnan Nakiboğlu is made by Mustafa Tatçı for the first time. It is accepted that the work belongs to the 15th century Ottoman poet Niyâzî, based on the couplet at he end as *Bu Niyâzî âsinün cürmi delim / Rahmet idüp yarlıgagıl ey Rahîm*. Apart from this, we have revealed that the work titled *Kitâb-ı Mansûr-nâme* which is registered in the *National Library Manuscripts Collection 06 Mil Yz A 6309*, is the same date as this first copy and the last couplet showing the author is also included in this copy in the same way. The termination of the Albanian manuscript, which we take as basis in this study, with the same couplet and the name of the poet, is proof that the poet of the first copies and authoritative copies was Niyâzî in the 15th century. Mehmed Şerîf b. Ali who shown as author in catalog is actually copyist of the work.

In the study, after the information and findings about the copies of the *Mansûr-nâme* mesnevi, the story features and the narration technique of the text based on the Albanian copy are discussed in the 4th section *Vak'a-i Mansûr-ı Hallâcî's Text Type and Story Technique*. In the review section, attention was drawn to the dialogues in the text, and quotations were made from the text by focusing on the examples of debates containing dialectical discourse from the propositions in these dialogues. After that, it was revealed that mesnevi can be regarded as a *proof text* (*Le texte argumentatif*) as well as a *narrative text* (*Le texte narratif*).

At the end of the article, R. Jakobson's Communication Model was applied to the text. It was emphasized that the text should be evaluated not with the miracles and wondrousnesses in Hallâc's life or

his tragic death, but also in terms of his use of the "word" without hesitation and its strikingness. It was focused that it would be correct to accept this mesnevi of Niyâzî as a text that emphasizes the word and persuasion ability of the Hallâc. Here, attention was drawn to Hallâc's mystical discourse, but it was stated that he was not understood by everyone due to the closeness of his discourse. It was pointed out that a Hallâc who explains himself was constructed in this mesnevi. With the communication model of R. Jakobson given at the end of the article, it was tried to understand why Hallâc's language codes could not be decoded by some receivers. By pointing to his work named *Kitab-ı Tavasin*, his closed discourse was tried to be explained.

In summary, the mesnevi which we researched belonging to an Ottoman poet named Niyâzî in the fifteenth century, and its previous variations should be considered as a text in which the "ene'l-Hak" proposition (compétence) expressed by Hallâc in the tenth century is explained (performance) in the fiction. The correctness of this proposition is lively and remarkable, as it is realized through the Hallâc character and its opposites (dialects) and through their conversations. The poet of the work, Niyâzî, besides the truth (god/truth, Hak/hak) discourse of Hallâc, also narrates the justification of god/truth and presents us in a verse form of mesnevi, and moreover, makes Hallâc speak, so with his words. Thus, the ability to speak effectively at the level of fiction, as in real life, has been attributed to Hallâc. Hallâc is reflected in the text with his discourse as much as the events he experienced.